

100 onns
Lia Rumantscha

La strategia da la Lia Rumantscha

Era las proximas generaziuns dovran cun plaschair il rumantsch.

Cuntegn

Preambel	1
Accents strategics	2
I. CUMINANZA	2
II. PROMOZIUN	4
Promoziun linguistica.....	4
Promoziun da la furmaziun.....	7
Promoziun culturala.....	10
Promoziun finanziaria da projects.....	12
III. INTERESS	13

Preambel

Il rumantsch è ina lingua naziunala da la Svizra ed ina da las trais linguas chantunales dal Grischun. La Lia Rumantscha (LR) s'engascha per segirar ed optimar las cundiziuns per la survivenza dal rumantsch che basegna, sco lingua senza retroterra, ina promoziun commensurada. Cun rumantsch èn manegiads ils tschintg idioms surmiran, sursilvan, sutsilvan, puter, vallader ed il rumantsch grischun. Sch'igl avess da pertutgar mo in u plirs idioms u mo il rumantsch grischun vegn quai formulà explicitamain en la finamira u en la mesira correspondentia.

La promoziun cumpiglia tant ils territoris tradiziunals sco er ils territoris ordaifer ils territoris tradiziunals en il Grischun ed en l'ulteriura Svizra, l'uschenumnada diaspora. La LR tegna quint dals interess da la cuminanza e fa valair quels envers ils differents plauns statals.

Per che era las proximas generaziuns dovrian cun plaschair il rumantsch, s'occupa la LR da las sfidas actualas en il champ da tensiun tranter ils basegns dal territori linguistic tradiziunal e da la diaspora, dal svilup demografic, dal svilup digital e da la furmaziun sin tut ils stgalims da scola inclus il stgalim prescolar. Sin basa da questas sfidas identifitgescha la LR ils accents strategics *cuminanza*, *promoziun* ed *interess*. Quests accents vegnan concretisads en la strategia preschenta.

100 onns
Lia Rumantscha

Accents strategics

I. CUMINANZA

Mintga persuna che chapescha, discorra, legia u scriva rumantsch u che s'interessa per il rumantsch, saja quai cun s'engaschar en in'uniun affiliada, en in'autra furma organisada u sin iniziativa privata, fa part da la cuminanza rumantscha. Il diever da la lingua e l'interess per ella stgaffeschan identitad e contribueschan a ses mantegniment.

Finamira 1

La cuminanza rumantscha s'inscuntra regularmain per barattar opiniuns ed ideas, discutir temas impurtants, chattar soluziuns per sfidas actualas, star da cumpagnia ed uschia participar a la concepziun dal futur.

Mesiras

La LR

- realisescha regularmain occurrenzas che pussibiliteschan l'inscunter, il barat e la participaziun alternond en las regiuns rumantschas ed en la diaspora. (dieta, festival, Café rumantsch)
- s'engascha per ina plattafurma digitala cun la pussaivladad da sa colliar, tgirar ils contacts e s'organisar.

100 onns
Lia Rumantscha

Finamira 2

La cuminanza rumantscha e la populaziun betg rumantscha è sensibilisada per il rumantsch.

Mesiras

La LR

- è preschenta ad occurrenz per infurmar davart il rumantsch e sias activitads alternond en las regiuns rumantschas ed en la diaspora. (fieras, exposiziuns, festivals da terzs)
- porscha occurrenz per infurmar davart il rumantsch. (referats, sairas d'infurmaziun, preschentaziuns)
- visita regularmain las scolas rumantschas per infurmar davart il rumantsch.
- intimescha personas novarrivadas dad emprender e da discurren rumantsch e collavura cun ils posts communal e chantunals d'integraziun.
- sensibilisescha per ses interess entras lavur da medias.

Finamira 3

La cuminanza rumantscha ha access ad ina purschida da medias en lingua rumantscha.

Mesira

La LR

- s'engascha per ina cuntrada da medias rumantscha.

Finamira 4

Las uniuns che s'engaschan per il rumantsch èn pitgas da la cuminanza rumantscha. La tgira dals contacts ed il barat d'infurmaziun tranter las uniuns afiliadas, ulteriuras uniuns engaschadas per lingua e cultura e l'uniun tetgala pussibilitesch in collavuraziun constructiva er en l'avegnir.

Mesiras

La LR

- sustegna las uniuns afiliadas cun contribuziuns finanzialas a lur manaschi ed a projects spezial tenor cunvegna.
- procura per inscunters regulars cun ils represchentants da las uniuns afiliadas per discutir sfidas, temas actuals e fatschentas.
- tgira il barat cun ulteriuras uniuns che s'engaschan per la lingua e cultura rumantscha.

100 onns
Lia Rumantscha

II. PROMOZIUN

La LR ordinescha sias numerusas e multifaras activitads da promoziun per il territori rumantsch e per la diaspora rumantscha tenor ils champs principals *lingua*, *furmaziun* e *cultura*. Las lavurs vegnan realisadas da la sedia principala a Cuira e dals biros regionals.

Promoziun linguistica

La meglra via da mantegnair ina lingua è da discurren, leger e scriver ella. La LR considerescha la lingua scritta sco element essenzial ed indispensabel da la promoziun e dal mantegniment da la lingua sco tala.

Tgi che dovra e dat vinavant il rumantsch, contribuescha al mantegniment da la lingua. Ina premissa per far quai èn cumpetenzas linguisticas adequatas che mintgina e mintgin po acquistar, cultivar e perfecziunar.

100 onns
Lia Rumantscha

Finamira 5

Tut las personas interessadas han access al stgazi da plets da tut ils idioms e dal rumantsch grischun e quai independentamain dal lieu.

Mesiras

La LR procura per quest access cun agid da las pussaivladads da la digitalisaziun e

- metta a disposiziun vocabularis electronics ch'ella redigia, actualisescha e cumplettescha regularmain e garantescha la disponibladad da quests vocabularis. (PG)
- metta a disposiziun tenor pussaivladad versiuns electronics da vocabularis da terzs. (colliazions a purschidas correspundentas existentas)

Finamira 6

Il rumantsch ha ina vasta preschientscha er en furma scritta. Tgi che vul publitgar texts en rumantsch e na po per in motiv u l'auter betg scriver sez quels, ha la pussaivladad da laschar translatar e lectorar els dad in servetsch professional. Tgi che scriva sez texts en rumantsch al computer, ha la pussaivladad da controllar l'ortografia cun in instrument correspondent.

Mesiras

La LR

- translatescha e lectorescha texts da different gener en tut ils idioms ed en rumantsch grischun.
- sviluppa en collavuraziun cun terzs programs da correctura.
- sustegna l'engaschament da terzs per in program da translaziun.
- s'engascha per pussaivladads da porscher translaziuns e lectorats da texts da personas privatas, d'interpresas pitschnas e mesaunas ed uniuns, analog al servetsch linguistic per organisaziuns publicas SLING.

Finamira 7

Tut las personas interessadas han access ad in post d'infurmaziun che dat pled e fatg en dumondas che pertutgan aspects linguistics, istorics, culturals e socioculturals dal rumantsch.

Mesira

La LR

- infurmescha e cussegia en connex cun dumondas che han da far cun aspects da la lingua e cultura rumantscha via e-mail, al telefon, en intervistas, en il rom da referats, a chaschun da lavuratori e cun ils Fatgs (anteriura brochura Facts & Figures), ina vasta rinnada d'infurmaziuns accessibla sin la pagina-web da la LR.

100 onns
Lia Rumantscha

Finamira 8

Il rumantsch fa part da la transformaziun digitala.

Mesiras

La LR

- maina ina gruppa da partenaris ed interessents en connex cun la transformaziun digitala dal rumantsch e pussibilitescha ina coordinaziun da las differentas lavurs tranter quels.
- porscha cussegliaziun linguistica specifica per projects digitals.
- metta a disposiziun senza barrieras atgnas datas digitalas per il diever da terzs.
- intimescha autras instituziuns, uniuns e persunas privatas che produceschan e possedan datas digitalas da metter a disposiziun quellas senza barrieras per il diever da terzs.

Finamira 9

Fatschentas, organisaziuns turisticas, economicas, culturalas ed ecclesiasticas ed uniuns che promovon activitads dal temp liber en il territori rumantsch dovran il rumantsch cun persvasiun en lur comunicaziun.

Mesiras

La LR

- mainabiros en ils territoris rumantschs per satisfar als basegns da las Rumantschas e dals Rumantschs e d'instituziuns e da fatschentas en lur mintgadi cun la lingua.
- sensibilisescha, cusseglia e porscha il sustegn linguistic necessari.

Finamira 10

Instituziuns purtadas da la Confederaziun ed organisaziuns nunstatalas cun in champ d'activitads naziunal resguardan il rumantsch ed al dovran cun persvasiun en lur comunicaziun.

Mesira

La LR

- observa il diever dal rumantsch e porscha cussegl e sustegn tenor giavisch.

Finamira 11

Rumantschas e Rumantschs che vivan en la diaspora pon tgirar e dar vinavant il rumantsch en lur mintgadi.

Mesiras

La LR

- s'engascha en spezial per ch'ìls uffants possian discurrer ed emprender rumantsch. (curs per scolaras e scolaras, canortas)
- s'engascha per purschidas che dattan a las Rumantschas ed als Rumantschs la pussaivladad da duvrar il rumantsch en lur mintgadi.

100 onns
Lia Rumantscha

Promoziun da la furmaziun

Ina furmaziun rumantscha persistenta è ina cundiziun fundamentala per il mantegniment dal rumantsch. Ella premetta bunas purschidas sin tut ils stgalims davent da canortas, scolinas e la scola populara a scolas cuntinuantas fin a l'universitad, la magistraglia necessaria ed ina furmaziun da scolastas e scolasts che intermediéscha fitg bunas cumpetenzas da rumantsch. Igl è necessari da sensibilisar ils geniturs e giuvenils per ils avantatgs dal rumantsch, da l'instrucziun e da la furmaziun rumantscha e bilingua. Ultra dal rumantsch en scola giogan er il diever da la lingua en famiglia e l'acquisiziun voluntara dal rumantsch ina rolla impurtanta. L'emprim premetta da dar vinavant la lingua, il segund sustegna l'integraziun linguistica.

Finamira 12

Mintga persuna en ina vischianza rumantscha e rumantsch-tudestga frequenta ina scolaziun rumantscha durant il temp da scola obligatoric ed ha la pussaivladad da frequentar scolas cuntinuantas cun ina purschida en lingua rumantscha.

Mesiras

La LR

- s'engascha per ina purschida rumantscha tar las scolas professionalas.

100 onns
Lia Rumantscha

- s'engascha per in'obligaziun da las scolas medias en il territori rumantsch da manar sco purschida minimala ina maturitad bilingua grischuna rumantsch-tudestg.¹
- s'engascha per ch'il Chantun mettia a disposiziun meds d'instrucziun adequats. (metter a disposiziun dretgs d'ediziun, engaschi politic)
- s'engascha per ulteriuras mesiras che duain procurar er en l'avegnir per avunda magistraglia rumantscha e per in'auta cumpetenzza linguistica tar quella (coordinar, rinforzar e stgaffir access a purschidas da furmaziun)
- cusseglia e sustegna scolas che realiseschan barats interidiomatics (intermediar material d'instrucziun e contacts)

Finamira 13

Tut las scolaras e tut ils scolars da la Svizra vegnan en contact cun il rumantsch durant il temp da scola obligatoric ed han la pussaivladad dad emprender rumantsch sin il stgalim superieur.

Mesiras

La Lia Rumantscha s'engascha

- ensemen cun terzs (chantuns, Movetia) per purschidas correspudentas (p.ex. barats da classa/emnas da project).
- per ina purschida da rumantsch sco rom d'elecziun sin il stgalim superieur e gimnasial.

Finamira 14

Geniturs e lur uffants fan diever dal rumantsch ed han access en il rom dal program per famiglias a materialias che promovon l'identificaziun e l'acquisiziun da la lingua.

Mesiras

La LR

- metta a disposiziun differentas materialias audiovisualas, cudeschets e gieus ed infurmescha davart l'acquisiziun da la lingua da vart da l'uffant.
- organisescha inscunters cun personas d'instrucziun e pussibilitescha da barattar ideas, d'exprimer giavischs e da dar impuls.
- sviluppescha en il rom da differentas medias figuras d'identificaziun per uffants da vegliadetgna prescolara fin scolaras e scolars fin 12 onns.

¹ Maturitad bilingua grischuna: 4 lecziuns rumantsch + 1 rom immersiv; en cuncontrast cun la maturitad bilingua federala (4 lecziuns rumantsch + 3 roms immersivs)

100 onns
Lia Rumantscha

Finamira 15

Tut las personas che vulan emprender rumantsch u perfecziunar el han las pussaivladads correspondentas independentamain dal lieu.

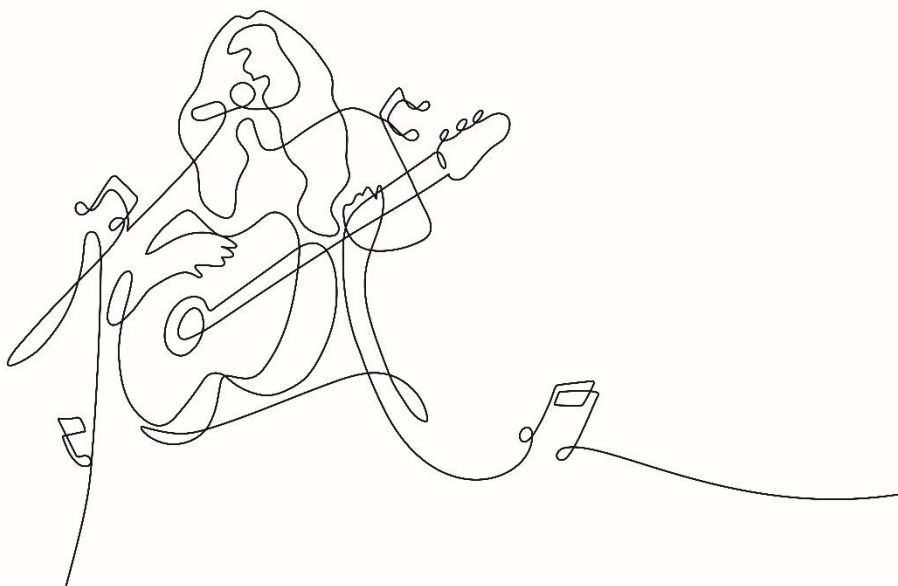
Mesiras

La LR procura per questas pussaivladads cun

- ina purschida da curs attractiva e moderna. (lieu real/virtual, meds d'instrucziun, gruppas en mira (p.ex. chanzlists)
- la tgira ed il svilup dals meds per emprender rumantsch. (meds per il stgalim prescolar e per creschids)
- promover l'implementaziun da standards a basa da certificats da lingua.

100 onns
Lia Rumantscha

Promoziun culturala

Realisaturs da cultura stgaffesch in spazi per s'inscuntrar e s'identifitgar cun la cultura rumantscha. Artistas ed artists da lingua rumantscha contribueschan cun lur ovas a la percepziun e derasaziun dal rumantsch. Els cultiveschan las spartas artisticas en lur pli diversas expressiuns e pussibileschan in auter access a la lingua. En pli profiteschan da la promoziun culturala era persunas senza ambiziuns artisticas. Persunas interessadas da tut las vegliadetgnas pon far diever da las purschidas correspudentas.

Finamira 16

Realisaturs d'occurrenz culturalas, artistas ed artists da lingua rumantscha arrivads e futurs e persunas cun interess per la lingua e cultura rumantscha fan diever dal rumantsch en la realisaziun da lur ovas culturalas.

Mesiras

La LR intimescha e sustegna quest diever cun

- ina cussegliaziun linguistica spezialisada. (co integrar il rm, lectorats/translaziuns)
- purschidas da collavuraziun e coproducziuns.
- lavuratori da scriver e translatar texts litteraras. (Traversadas litteraras)
- occurrenz da scriver per uffants e giuvenils. (Plima d'aur / Pledpierla)
- metter a disposiziun material adattà sco tocs da teater e chanzuns.

100 onns
Lia Rumantscha

Finamira 17

Per tut ils uffants rumantschs èn avant maun medias tradiziunalas e medias novas en lingua rumantscha.

Mesiras

La LR

- procura per l'ediziun u la reediziun da plirs titels per uffants ad onn.
- mantegna ina cunvegna da prestaziun cun l'Ovra Svizra da Lectura per la Giuventetgna (OSL).
- attribuescha a la CER ils meds finanzials tenor cunvegna da prestaziun cun il Chantun, garantind ad ella l'indipendenza organisatorica e programmatica.

Finamira 18

Persunas interessadas han access a medias tradiziunalas e medias novas en lingua rumantscha e davart il rumantsch.

Mesiras

La LR promova la derasaziun da questas medias cun

- manar ina butia en Chasa Rumantscha ed ina butia online.
- animar terzs da vender medias rumantschas.
- infurmar davart la purschida da medias rumantschas existentas.

100 onns
Lia Rumantscha

Promoziun finanziaria da projects

Ultra da las activitads da promoziun che la LR realisescha sezza conceda ella contribuziuns finanzialas a projects rumantschs da terzs.

Finamira 19

Projects cun in aspect relevant rumantsch vegnan sustegnids cun contribuziuns finanzialas. Sustegnids vegnan projects da lingua, projects da furmaziun e projects culturals da tut las spartas artisticas sco era projects interdisciplinars, socioculturals e da la cultura populara.

Mesira

La LR

- conceda, en coordinaziun cun las uniuns afiliadas, sustegn finanziel per projects inoltrads cun in aspect rumantsch relevant.²
- publitgescha appels per inoltrar ideas per la realisaziun da projects specifics.

² Contribuziuns vegnan concedidas tenor ils criteris publitgads sin www.liarumantscha.ch.

100 onns
Lia Rumantscha

III. INTERESS

La represchentaziun dals interess è ultra da la promoziun il segund instrument impurtant per il mantegniment dal rumantsch. Il status giuridic dal rumantsch è bun aifer il territori rumantsch, ordaifer è il status suffizient. Malgrà questa situaziun giuridica definida na correspunda l'applicaziun dal rumantsch da vart da la Confederaziun, dal chantun Grischun e da las vischnancas rumantschas en blers cas betg a las pretensiuns da la legislaziun. Per cumpensar questa insuffizienza èsi necessari da represchentar ils interess dal rumantsch cun interenziuns giuridicas u politicas. Ultra da quai èsi necessari da s'engaschar per ch'il rom normativ sin ils differents stgalims statals saja favuraivel al rumantsch. Il cumbat per il cas singul ch'è d'interess per in progress general gida a stipular buns exempels.

Finamira 20

La Lescha da linguas dal chantun Grischun (LLing) e las leschas da linguas communalas vegnan observadas. Il diever dal rumantsch en instituziuns ed organisaziuns publicas è qua tras garantì.

Mesira

La LR

- s'engascha per l'installaziun d'ina stanza chantunala che accumpogna e surveglia l'execuziun da la legislaziun da lingua.
- intervegn en cas d'ina violaziun da la LLing chantunala.
- porscha cussegl e sustegn tenor giavisch.

100 onns
Lia Rumantscha

Finamira 21

L'administraziun publica federala e las instituziuns purtadas da la Confederaziun obligadas da resguardar il rumantsch fan quai en il senn da la Lescha federala davart las linguas naziunales e la chapientscha tranter las cuminanze linguisticas.

Mesiras

La LR

- s'engascha per in monitoring sistematic da champs da diever suttemess a la legislaziun da lingua.
- intervegn en cas d'ina violaziun da la LLing federala.
- porscha cussegl e sustegn tenor giavisch.

Finamira 22

Las instanzas parlamentaras federalas e chantunales èn sensibilisadas per ils basegns da la cuminanza rumantscha e da la LR.

Mesira

La LR

- organisescha inscunters regulars per barattar infurmaziuns cun la gruppa parlamentara federala «lingua e cultura rumantscha» e la Gruppa rumantscha dal Cussegl grond.

Finamira 23

La promoziun ed il mantegniment dal rumantsch vegnan evaluads regularmain.

Mesira

La LR

- intimescha il Chantun e la Confederaziun dad evaluar regularmain tut las mesiras per il rumantsch e da metter a disposiziun statisticas che reflecteschan la situaziun actuala.

Approvada da la radunanza da delegadas e delegads LR ils 30-10-2021

Entrada en vigur il 01-11-2021

Valaivla fin ils 31-12-2024